

Šalis ta Lietuva vadinasi...

2

Vardo kilmė

Pagal vyraujančią teoriją Lietuvos vardas kildinamas iš hidronimo, susijusio su žodžiu *lieti*. Šios teorijos autorius – kalbininkas Kazimieras Kuzavinis.

Anot jo, pradžią Lietuvos vardui davė *Lietava* – dešinysis Neries intakas, ištekančias iš to paties pavadinimo pelkės. Tai nedidelė, apie 11 km upelė, esanti



Lietavos upelis
(S. Paltanavičiaus nuotr.)

30 km nuo Kernavės – vieno svarbiausių senosios valstybės politinių centrų. Yra ir suslavinta upelės vardo forma – *Lietauka*. Taip ją pavadino prie pat upelės esančiame Perelozų bažnytkaimyje įsikūrusi rusų sentikių bendruomenė.

Baltistas Simas Karaliūnas pasiūlė originalią hipotezę, pagal kurią Lietuvos vardas siejamas su vokiečių kalbos žodžiu *leiten*, reiškiančiu *vesti, vadovauti*. Šis žodis laikomas indoeuropiečių prokalbės vediniu, kuris

anksčiau galėjęs būti ir lietuvių kalboje. Lietuvos vardas esą iš pradžių reiškęs kariauną ir tai patvirtina istoriniai šaltiniai.

Istorikas Artūras Dubonis istoriniais duomenimis pagrindė teiginį, kad lietuvių etnonimo forma buvo *leitis*.

Kad šaknis *liet-* kilusi iš *leit-*, kalbininkams buvo žinoma ir anksčiau. Dubonis įrodė, kad leičiais lietuviai dar buvo vadinami kai kuriuose XIV–XV a. šaltiniuose, o XV–XVI a. taip vadintas ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio tarnybinių žmonių sluoksnis.

Iškalbingas Vroclavo miesto tarybos nario Jano Steinkellerio 1429 m. pranešimas iš Lucko suvažiavimo, kuriame kalbama apie Vytauto ketinimą karūnuotis leičių karaliumi – *Konyng der Leytten*.

Taigi iki šiol nėra visų pripažintos etnonimo *Lietuva* etimologijos.

Į rašytinius šaltinius Lietuvos vardas pateko tarpininkaujant slavams, greičiausiai lenkams. Forma, kuria pirmą kartą buvo užrašytas, – *Lituae*. Tai kilmininko linksnis, o vardininkas būtų *Litua*. Viduramžiais garsai *v* ir *u* buvo žymimi ta pačia raide, todėl šį užrašymą reikėtų skaityti *Litva*. Taip lenkai ir daugelis kitų slavų iki šiol vadina Lietuvą.

XV–XVI a. lietuvių kilmės iš romėnų šalininkai žodį *Lietuva* kildino iš *L'Italia*. Vėliau Lietuvos vardą imta sieti su lotynų kalbos žodžiu *litus*, reiškiančiu *jūros krantą*. Vardas *Lietuva* sietas ir su keltų vietovardžiu *Letha*.

Nusivylus šiomis etimologijomis, *Lietuvos* vardą imta sieti su lietuvių kalbos žodžiais. Bandyta jį kildinti iš žodžio *lietus*, esą Lietuva – lietingas kraštas.

Protėvynės paieškos

3

Lietuvių kilmės teorijos



Janas Dlugošas – XV a. istorikas ir geografas (J. Matejkos piešinys)

Viena ankstyviausių ir ilgą laiką populiariausių lietuvių kilmės legendų pasakoja apie lietuvių kilmę iš kelių šimtų romėnų šeimų, pabėgusių į Lietuvą Nerono arba Atilos laikais.

Šios legendos ir vėliau susiformavusios teorijos kūrėju laikomas lenkų istorikas Janas Dlugošas. Lotynų kalba parašytame veikale *Garbingos Lenkijos karalystės metraščiai arba kronikos* aprašydamas prūsų tikėjimą ir papročius jis teigė, kad prūsų kalba panaši į lietuvių ir kad ji kilusi iš lotynų kalbos.

Aiškiausiai savo nuomonę apie lietuvių kilmę Dlugošas pateikė 1387 m. Lietuvos krikšto aprašyme. Jo manymu, lietuviai ir žemaičiai kilę iš romėnų. Romėniškoji lietuvių kilmės teorija vėliau tapo Palemono, Romos patricijaus ir Nerono giminaičio, kelionės į Lietuvą legenda. Ši romėniškosios teorijos atmaina atsirado XVI a. Lietuvos metraščiuose.

Buvo paplitęs ir kitas – gotiškasis, arba heruliškasis, – lietuvių kilmės aiškinimas. Jį pateikė Erazmas Stela, Prūsijos didžiojo magistro dvare rašęs Vokiečių ordino istoriją. Kaip ir dera kryžievių istoriografui, jis siekė įrodyti, kad Prūsija – nuo seno germanų gyvenama šalis. Prūsų ir lietuvių kilties esą reikia ieškoti tarp Romą sugriovusių barbarų genčių – gotų, alanų, herulų, svebų.

Graikiškąją lietuvių kilmės teoriją sukūrė Albertas Stadietis iš Vokietijos ir G. Persona iš Italijos. Jie rėmėsi lietuviškų ir graikiškų asmenvardžių ir vietovardžių panašumu.

XIX a. lietuvių istorikai ir literatai romantikai derino romėniškąją ir heruliškąją teorijas. Vieną paskutinių romantiškųjų lietuvių kilmės teorijų iš hetitų sukūrė Juozas Gabrys-Paršaitis. Jis teigė, kad hetitai iki III tūkstantmečio prieš Kristų gyvenę tarp Skandinavijos ir Adrijos jūros. Vėliau dalis jų išsikėlė į Mažąją Aziją, kiti likę tarp Baltijos, Vyslos ir Dniepro aukštupio – šie ir yra lietuvių protėviai.

Sarmatiškoji lietuvių kilmės versija Abiejų Tautų Respublikoje buvo paplitusi nuo XVI iki XIX amžiaus. Tuo laikotarpiu ji buvo vyraujanti. Bajorija kildinta iš V a. prieš Kristų Herodoto minimų senovės karių sarmatų. Sarmatiškąja kilme grindžiami papročiai, politinis bajorų statusas, rytietiška apranga ir išvaizda suvienijo įvairiautę valstybės bajoriją.

XIX a. dėl lietuvių kalbos panašumo į sanskritą buvo sukurta indiškoji teorija – lietuviai kildinti iš Indijoje gyvenančių tautų.

Jono Basanavičiaus, gyvenusio Bulgarijoje, manymu, bulgarų paveldas ir papročiai turi daug panašumo su lietuvių kultūra, kalba, vietovardžiais ir papročiais. Basanavičius rado lietuvių ir Balkanų senovės tautų ryšį ir teigė, kad lietuvių protėviai daug senesni už romėnus ir kad jų tėvynės reikia ieškoti senovės Rytuose – Trakijoje arba net Hetitų karalystėje...

Europos viduryje

4

Lietuva šiandien

Lietuva yra vidutinių platumų šalis Rytų Europos lygumos vakarinėje dalyje, mišriųjų miškų geografinėje zonoje, pereinamojo iš jūrinio į žemyninį klimato juostoje.

Lietuvos laiko juosta yra pasaulinis laikas + 2 valandos. Saulė Lietuvos rytuose teka 23 min. 20 sek. anksčiau negu vakaruose.



Sebastiano Münsterio medžio raižinys „Karalienė Europa“ (1598)

Labiausiai išsikišusi į rytus vietovė yra Ignalinos rajone ties Rimaldiškės ir Vosiūnų kaimais, į vakarus – ties Nida, į šiaurę – Biržų rajone ties Aspariškių kaimu, į pietus – Varėnos rajone ties Musteikos kaimu. 26 km į šiaurę nuo sostinės Vilniaus, prie Purnuškių kaimo ir Bernotų piliakalnio, stūkso akmuo, žymintis Europos geografinį centrą.

Atstumas nuo rytinio Lietuvos krašo iki vakarinio yra 373 km, nuo šiaurinio iki pietinio – 276 kilometrai.

32% paviršiaus sudaro plokščios lygumos, 18% – banguotas, 50% – kalvotas reljefas. Vidutinis aukštis – 99 metrai. Aukščiausias Lietuvos taškas – 293,8 m Aukštojo kalva, esanti už pusės kilometro nuo 293,6 m aukščio Juozapinės kalno.

Lietuvos teritorijos plotas – 65 300 km². Lietuva yra didžiausia iš Baltijos valstybių.

Lietuvai priklauso 90,66 km Baltijos jūros pakrantės.

Bendras upių ilgis – 64 000 km, ežerai užima 1,4% Lietuvos teritorijos.

Lietuvos teritoriją sudaro 10 apskričių ir 60 savivaldybių, 103 miestai, 21 800 kaimų ir miestelių.

2009 m. duomenimis, iš viso Lietuvoje yra 3,350 mln. gyventojų. 2001 m. surašymo duomenimis, 83,5% gyventojų buvo lietuviai, 6,7% – lenkai, 6,3% – rusai, 1,2% – baltarusiai, 0,7% – ukrainiečiai, 0,1% – žydai. 2001 m. Lietuvoje iš viso gyveno apie 115 tautybių žmonės.

66,8% gyventojų gyvena miestuose, 33,2% – kaimuose. Tankiausiai – 1382 žm./km² – apgyvendintas

Vilnius. Vidutinis Lietuvos teritorijos apgyvendinimo tankumas – 52,1 žm./km².

53,4% Lietuvos gyventojų yra moterys, 46,6% – vyrai.

Vyrų vidutinė gyvenimo trukmė 2007 m. buvo 65, moterų – 77 metai.

14,4% gyventojų yra įgiję aukštąjį išsilavinimą, 4,5% turi aukštesnįjį, 14,7% – specializuotą vidurinį, 5,2% – pavidurinį, 6,8% – pavidurinį su profesine kvalifikacija, 20,6% – vidurinį, 2,7% – pagrindinį su profesine kvalifikacija, 16,2% – pagrindinį, 14,9% – pradinį išsilavinimą.